

ALEKSANDER ACHMATOWICZ

INTERWENCJA EDWARDA GREY'A W PIOTROGRODZIE NA RZECZ FINLANDII 4 GRUDNIA 1914 ROKU

Historycy zajmujący się kwestią polską w czasie I wojny światowej zgodni są co do tego, że sojusznicy Rosji uchylali się od interweniowania w Piotrogradzie na rzecz Polski w obawie, że zerwie ona przymierze i wycofa się z wojny.

Fakt braku takiej interwencji, zarówno Paryża jak i Londynu, potwierdza się w materiale źródłowym z pierwszych 18 miesięcy wojny. Dopiero podczas bitwy pod Verdun – w marcu 1916 roku – rząd Arystydesa Brianda zerwał z biernością i zwrócił się do rosyjskiego szefa dyplomacji z prośbą o wykonanie pod adresem Polaków gestu mającego ich pozyskać i zapobiec przeorientowaniu się na Państwa Centralne; nie oznaczało to bynajmniej podjęcia się przez Francję roli rzecznika interesu Polski.

Istotnych motywów stanowiska sojuszników Rosji nawet w takich kwestiach, jak polska, upatrywać należy w celach, o jakie walczyły mocarstwa. Jesienią 1914 roku ani Wielka Brytania, ani Francja nie miały sprecyzowanego programu wojennego. Przez pewien czas po wybuchu wojny Francuzi myśleli tylko o wypędzeniu Niemców z okupowanego już przez nich terytorium i zapewnieniu tego, co nazywali „porządkiem”; hasło Alzacji i Lotaryngii, tak żywe w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, zostało otrzepane z kurzu i pojawiło się w oficjalnych enuncjacjach dosyć nieoczekiwanie jako cel rewindykacyjny¹. Mężowie stanu Wielkiej Brytanii najwięcej mówili o obronie małych narodów, lecz do tych szumnych zapowiedzi nie należało przywiązywać zbyt wielkiego znaczenia, a tym bardziej traktować ich dosłownie. Jako wielkie imperium kolonialne, którego perłę stanowiły Indie, Wielka Brytania nie mogła być zainteresowana w rozbudzaniu i ożywianiu ruchów narodowych. Rzecz sprowadzała się do Belgii, której neutralność pogwałcili Niemcy na samym początku. Bez względu na to, jak wyartykułowane, wszelkie brytyjskie deklaracje w kwestii celów wojny miały na uwadze przywrócenie w Europie poprzedniej równowagi sił, co wymagało pokonania Niemiec i ich osłabienia².

Do odniesienia zwycięstwa potrzebna była nie tylko zwartość Ententy, ale również przeciwdziałanie wszystkiemu, co pomnaża siły Państw Centralnych. Taki

¹ D. Stevenson, *French War Aims against Germany 1914–1919*, Oxford 1982, pp. VI, 12 i 17.

² Na temat brytyjskich celów wojny istnieje szereg monografii; z nowszych: V. H. Rothwell, *British War Aims and Peace Diplomacy*, Oxford 1971, i K. J. Calder, *Britain and Origins of the new Europe 1914–1918*, Cambridge 1976; z dawniejszych warto przypomnieć artykuł A.J.P. Taylora, *The War aims of the Allies in the First World War*, [w:] *Essays presented to Sir Lewis Namier*, ed. R. Pares and A. J. P. Taylor, London 1956.

zaś skutek mogła spowodować rosyjska polityka wobec Wielkiego Księstwa Finlandzkiego.

W momencie wybuchu wojny konflikt rosyjsko-finlandzki był znowu narzmiął. Nastąpiła nowa faza tej samej polityki unifikacji Wielkiego Księstwa z Cesarstwem, jaką zapoczątkował w 1899 roku generał-gubernator Mikołaj Bobrikow; rząd rosyjski musiał ją zawiesić w 1904 roku wobec ogólnego kryzysu państwa, ale w 1908 wznowił ją Piotr Stołypin jako premier i minister spraw wewnętrznych, mając za sojusznika prawicę silnie reprezentowaną w III Dumie Państwowej (1908–1912). W obu fazach – bobrikowskiej i stołypinowskiej – strona rosyjska stawiała sobie te same cele, ich uzasadnienie zaś czerpała z tego samego arsenału ideologicznego. Różnica między nimi polegała na stopniu brutalności rosyjskich poczynań i na ich zasięgu. Politykę Stołypina Lenin nazwał „wojną z Finlandią” (ros. pochod na Finlandiju)³, o tyle trafnie, że w latach 1908–1912 unifikacja poszła dalej niż w 1898–1904. Najważniejsze sukcesy rosyjskie polegały nie tylko na zapewnieniu tak zwanego równouprawnienia osobom nie mającym obywatelstwa Wielkiego Księstwa, za którą to formułą kryło się zapewnienie przysłanym z Petersburga Rosjanom urzędów w Finlandii, czego dotąd wzbraniała im konstytucja tego kraju; udało się również rozciągnąć na Finlandię wybory do Dumy i Rady Państwa. Niezależnie od tego rząd rosyjski zmierzał skutecznie do pozbawienia Finów tego, co wywalczyli sobie podczas rewolucji w 1905 roku.

Gdy nie stało Stołypina, już w 1912 roku kłopoty wewnętrzne Rosji (strajki robotnicze, wypadki nad Leną), a także kampania wyborcza i wybory do IV Dumy Państwowej, zahamowały rozpęd antyfińskiej polityki, ale już zimą 1913–1914 roku zaczęła się nowa faza bezoreźnej walki Finów przeciwko rusyfikacji ich kraju. Odpowiedzią na nią rosyjskiej biurokracji były aresztowania wśród radnych miejskich, burmistrzów, prokuratorów i adwokatów za czynne przeciwstawianie się ustawie o równouprawnieniu; wbrew finlandzkiej konstytucji procesy odbywały się przed sądem w Petersburgu, który ferował wyroki więzienia⁴. Ukazem cara Mikołaja II wprowadzono język rosyjski jako obowiązkowy na egzaminach na wydziale prawa uniwersytetu w Helsingforsie⁵, 12 kwietnia 1914 roku zaś specjalna komisja do spraw finlandzkich pod przewodnictwem premiera Iwana Goremykina zaaprobowała w całości projekt rozporządzenia o wprowadzeniu rosyjskiego jako języka urzędowego w senacie Wielkiego Księstwa i w korespondencji między urzędami Finlandii i władzami Cesarstwa; język „lokalny” dopuszczano jeszcze w sądach i w niższych organach administracyjnych. „Ustawy opublikowane w językach fińskim i szwedzkim będą traktowane tylko jako tłumaczenie” – stanowiło rozporządzenie⁶. Urzędnikom Finom zosta-

³ W. I. Lenin, *Polnoje sobranije soczinenij*, t. XIX, Moskwa 1968, s. 218–222. Z sowieckich historyków polityką Stołypina wobec Finlandii i debatami na ten temat w III Dumie zajmował się A. A v r e c h, *Stołypin i tritietija duma*, Moskwa 1968.

⁴ Konsul brytyjski w Helsingforsie S.W. Wancke do ambasadora w Piotrogradzie, 17.01.1914, Public Record Office w Londynie (dalej PRO) FO 371 2090/3589, p. 223; konsul generalny w Helsingforsie V. Kestell-Cornish do tegoż, 31.01 i 7.02.1914 2090/8007, pp. 226–227 i 228–229 oraz 2.03.1914 2090/1035, pp. 232–233.

⁵ V. Kestell-Cornish do ambasadora w Piotrogradzie, 19.02.1914, PRO FO 371 2091/8559, p. 313.

⁶ Projekt rozporządzenia przygotował finlandzki generał-gubernator Franz von Seyn. Na temat języka korespondencji przedstawicieli dyplomatycznych i konsulów z urzędami Wielkiego Księstwa Finlandzkiego p. PRO FO 371 2091/5784 i 11783, pp. 53, 55–62, 64.

wiono 5 lat na nabycie znajomości rosyjskiego, mimo protestów i żądań, by termin ten wydłużyć trzy-, a nawet czterokrotnie. Komisja Goremykina zniosła też nieusuwalność urzędników niższych rang (od VII do I) w Finlandii⁷. 15 lipca rada ministrów zaaprobowała stanowisko senatu Wielkiego Księstwa, żeby pozostawić bez następstw petycję sejmu o ułaskawienie Finów zesłanych już na Syberię i o opłacenie przez skarb państwa kosztów ich powrotu do domu, a także o zalecenie senatowi, żeby rozpatrzył możliwość zapewnienia wracającym warunków bytowych.

Rząd rosyjski nosił się z projektem wcielenia w skład Cesarstwa trzech powiatów z Karelii, żeby ubezpieczyć obronę wejścia morskiego do Zatoki Fińskiej na linii Rewel–Porkkala; zamyślano przyłączenie do Rosji całej guberni wyborckiej i to w rozleglejszej postaci z 1811 roku; wysuwano koncepcję ufortyfikowania półwyspu Hangö⁸. Jak donosił helsingforski dziennik „Hufvudstadsbladet”, na wniosek generał-gubernatora Franza von Seyna car polecił 29 kwietnia zbudować strategiczną linię kolejową Terrioki-Björke o długości 74,8 km na koszt skarbu Wielkiego Księstwa; senat finlandzki debatował nad tym 5 maja w trybie pilnym i polecił odnośnemu zarządowi wszczęcie wstępnych prac⁹. Dnia 13 maja lokalne gazety fińskie podały, że car rozkazał przejąć natychmiast w ręce rosyjskie kilka wysp u wybrzeży Finlandii, a niezbędnych formalności w tej sprawie dokończyć *ex post*¹⁰.

W takim stanie konfliktu rosyjsko-fińskiego wybuchła 1 sierpnia wojna z Niemcami; pierwszą reakcją rosyjskich władz w Wielkim Księstwie było ogłoszenie przez generał-gubernatora stanu wojennego już z dniem 31 lipca¹¹, a więc nawet z wyprzedzeniem momentu wybuchu konfliktu rosyjsko-niemieckiego. Początkowo wydawało się, że teraz rosyjsko-fiński konflikt wygaśnie na czas wojny. Zagraniczni obserwatorzy dostrzegali i odnotowywali „sympatie Finów dla Rosji, a nawet dla Anglii w tej walce”¹²; konstatowali je sami Finowie¹³ – żywili oni nadzieję, że Rosja zaniecha dalszej rusyfikacji Wielkiego Księstwa i zarzuci myśl o jego unifikacji z Cesarstwem. Wpływ na postawy Finów bez wątpienia miała wypowiedź brytyjskiego premiera Herberta Henry’ego Asquitha z 7 sierpnia w Izbie Gmin, że „Anglia przystąpiła do wojny w imię dotrzymania zobowiązań

⁷ „Birzewyja Wiedomosti”, wycinek (przekład z „Finnish Affairs”) jako załącznik do pisma ambasadora w Piotrogradzie G. Buchanana do Foreign Office z 16.04.1914, PRO FO 371 2091/17122, pp. 67–69.

⁸ G. Buchanan do sekretarza stanu w Foreign Office 5.05.1914, PRO FO 371 2093/20615, pp. 47–48; informacja była oparta na sprawozdaniu z posiedzenia rady ministrów w dzienniku „Nowoje Wriemia” (Pietiersburg).

⁹ V. Kestell-Cornish do ambasadora w Piotrogradzie, 18.05.1914, PRO FO 371 2093/24404, p. 195 oraz przekład notatki z „Hufvudstadsbladet”, pp. 196–198.

¹⁰ V. Kestell-Cornish do ambasadora w Piotrogradzie, depesza szyfrowana 29.05.1914, PRO FO 371 2093/24719, pp. 203–205.

¹¹ „Riecz” (Pietiersburg) nr 194, 5.08.1914.

¹² Poseł do Izby Gmin F. Standel-Booth do sekretarza stanu w Foreign Office Edwarda Grey’a 2.12.1914, PRO FO 371 2094/78781, p. 279.

¹³ Obszerniejsza charakterystyka fińskich nastrojów w sierpniu 1914 r. *Memorandum on Finland*, druk przechwycony przez brytyjską cenzurę pocztową w marcu 1915; jak wykazało śledztwo New Scotland Yardu druk wykonano w Londynie dla fińskiego działacza niepodległościowego, prof. J. N. Reutera, i rozsyłano go do poważnych osobistości brytyjskich oraz za granicę. Na polecenie Grey’a dochodzenia zaniechano, aby nie kompromitować osób, które już otrzymały egzemplarz.

traktatowych i umocnienia zasady, iż na małe narody nie można napadać, nie narażając na szwank zaufania w stosunkach międzynarodowych”¹⁴.

Probrytyjskie sympatie Finów były nie na rękę szefom rosyjskiej administracji; Rosjanie woleliby Finlandię jako ognisko rewolucji, gdyż pozwalało im to na stosowanie bez zahamowań drakońskich środków. Dlatego von Seyn zakazał opublikowania w gazetach listu dowódcy XXII korpusu gen. von Brincena z podziękowaniami dla władz miejskich Helsingforsu za usługi oddane jego oddziałom, stąd brały się trudności, jakie napotykały fińskie ambulanse sanitarne ekspediovane na teatr wojny w celu niesienia pomocy rannym i chorym. Zawołowanymi groźbami zmuszano Finów, zwłaszcza przedsiębiorców, by łożyli pieniądze na Rosyjski Czerwony Krzyż zamiast na swoje ambulanse. Władze demonstracyjnie okazywały, że nie zamierzają wyrzec się poprzedniej wieloletniej już polityki.

Co prawda gazetom pozwolono opublikować *Odezwę do Polaków* wielkiego księcia Mikołaja Mikołajowicza, która wywarła na Finach duże wrażenie; zrodziła płonne nadzieje, że Rosja wykona z kolei pojednawczy gest pod ich adresem. Ludność Finlandii skłonna była „pogrzebać stare rozdzwięki i z całego serca udzielić Rosji poparcia”. W dwa tygodnie potem konserwatywny dziennik „Uusi Aura” (Łbo) powołał się w jednym z artykułów na *Odezwę do Polaków* i od razu został za to ukarany wysoką grzywną (4 tysiące fińskich marek, czyli 160 ówczesnych brytyjskich funtów szterlingów)¹⁵. Można uznać to za skutek zaprowadzenia w Rosji cenzury wojennej, ale powód drakońskiej kary dostatecznie demaskuje motywy, jakimi kierowały się władze rosyjskie wobec Finów. Nałożono grzywny i skonfiskowano kilka innych gazet. „Rozesłano okólnik do redakcji gazet fińskich zabraniający cytowania lub wzmiankowania Manifestu do Polaków oraz pobudzania «fałszywych nadziei» – żeby zacytować zwroty okólnika”¹⁶. Finowie przekonali się dotkliwie, że ich chęć okazania dobrej woli wobec Rosji obraca się przeciwko nim, oczekiwanie zaś na korzystną zmianę pozostaje nie zaspokojone, jest wyrazem błędnego myślenia politycznego. Wszystko to popchnęło Finów ku proniemieckiej orientacji podczas wojny.

W obszernej informacji dla Foreign Office, którą lektor języka angielskiego na Uniwersytecie w Helsingforsie Arthur Reade złożył po powrocie do Londynu w grudniu 1914 roku, są wymienione wzmiankowane już antyfińskie kroki rządu rosyjskiego. Reade akcentuje szczególnie złą wolę Rosjan i wskazuje na dążenie do pozbawienia Finów złudzeń co do szans zachowania własnej podmiotowości, którą zawdzięczają obowiązującej konstytucji; konkluduje – „Stara polityka została wznowiona i ma na celu zrusyfikowanie Finlandii podczas wojny jak tylko można, gdyż Rosjanie nie obawiają się obecnie krytyki z zagranicy”¹⁷.

Reade nie przesadzał. Pod pretekstem wymogów wojny, zaostrzonych koniecznością obrony Zatoki Fińskiej, władze rosyjskie uciekały się do różnych restrykcji, jak choćby ogłoszenie stanu oblężenia w Wyborgu¹⁸. W ślad za tym forsowano rusyfikację – we wrześniu znacznie rozszerzono nauczanie języka ro-

¹⁴ K. J. Calder, p. 12 na podstawie „The Times” 19.09.1914.

¹⁵ *Memorandum on Finland*, PRO FO 371 2444/28154.

¹⁶ *Statement of Anglo-Finnish Society regarding Russian measures from 7.12.1914*, PRO FO 371 2094/85335, p. 326.

¹⁷ *Statement by Arthur Reade, British Subject, Reader in English at Helsingfors University since 1909*, PRO FO 371 2094/84664, pp. 317–323.

¹⁸ G. Buchanan do FO, depesza (claris), 22.09.1914, PRO FO 371 2095/51983, pp. 567.

syjskiego i historii Rosji w publicznych szkołach średnich kosztem innych przedmiotów¹⁹; wydany w październiku ordonans zagroził dymisją bez wyroku sądowego tym urzędnikom fińskim, którzy powołując się na prawo krajowe odmawiali stosowania ustawy z 1912 roku o równouprawnieniu. Bardzo rzadko zapadały w Piotrogradzie decyzje korzystne dla Wielkiego Księstwa, jak odłożenie obciążenia jęgo skarbu kosztami wojny²⁰.

Najważniejszym aktem rosyjskim w sprawie Finlandii na początku wojny, swego rodzaju odezwą do Finów *à rebours*, stał się zatwierdzony przez cara Mikołaja II w dniu 16 września, a opublikowany w dwa miesiące potem „Program środków prawnych [ustawodawstwa] dotyczących Finlandii”, opracowany przez podkomitet ustanowionego przez cara Komitetu Specjalnego do Spraw Fińskich²¹. Przewidywano dwie grupy zadań prawodawczych.

Do pierwszej z nich („środki mające na celu umocnienie władzy rządu cesarskiego w Finlandii, zapewnienie należytego stosowania prawa i utrzymania porządku w Finlandii”) zaliczono: zrewidowanie przepisów o dyscyplinarnej odpowiedzialności władz kraju; poddanie służbowych wykroczeń fińskich urzędników kompetencji sądów w Cesarstwie; zrewidowanie zasad ich służby, zwłaszcza ograniczenie nieusuwalności, zmiana roty przysięgi i ograniczenie przynależności do partii politycznych; przygotowanie personelu do obsadzenia wakatów na urzędach, zwłaszcza w szkołach wyższych (formalnie chodziło o katedry prawa fińskiego na uczelniach w Rosji i o lektoryaty języków fińskiego i szwedzkiego, a na prawach wzajemności o wprowadzenie egzaminów z rosyjskiego dla kandydatów na studia na uniwersytecie w Helsingforsie; było wszakże rzeczą oczywistą, że zamierzenia co do uczelni w Rosji dadzą wyniki bez znaczenia i pozostaną pobożnymi życzeniami, o które nikt się nie upomni, natomiast postulat odnoszący się do uniwersytetu w Finlandii będzie wdrożony z całą stanowczością); przewidywane zrewidowanie obowiązujących przepisów o urzędzie finlandzkiego generał-gubernatora i rekonstrukcja senatu fińskiego; zastąpienie jego kolegów ekonomicznego i sądowego (naczelnym organów państwowych Wielkiego Księstwa) urzędami kierowanymi jednoosobowo; zreorganizowanie urzędu prokuratora generalnego w Finlandii; wydanie ustawy o stosowaniu tam „praw wyjątkowych”; zrewidowanie przepisów dotyczących policji i korpusu żandarmerii; ogłoszenie wspólnej ustawy dla Cesarstwa i Finlandii dotyczącej prasy, związków, stowarzyszeń i zebrań publicznych; podporządkowanie szkół publicznych i uniwersytetu w Helsingforsie kontroli ministerstwa oświaty; udział skarbu fińskiego w wydatkach Cesarstwa na obronę; połączenie według wzoru rosyjskiego poczty i telegrafu w jeden urząd; zastosowanie środków przeciwko wwożeniu do Finlandii broni i amunicji; standaryzacja kolei fińskich według rosyjskich norm i dopasowanie do siebie linii obu krajów, ujednoczenie regulacji prawnych dotyczących ich kolei.

W drugiej grupie („środki mające na celu ustanowienie ścisłej jedności politycznej i gospodarczej Finlandii z resztą Cesarstwa”) przewidywano: regulację dotyczącą prawosławia i Cerkwi w Wielkim Księstwie; podporządkowanie tamtejszych szkół cerkiewnych władzy synodu; ujednoczenie cęł obu krajów; zapewnienie rosyjskim towarom (cukier, mięso itp.) pozycji uprzywilejowanej na rynku

¹⁹ „Gazeta Poranna 2 grosze” (Warszawa), nr 707, 9.09.1914.

²⁰ Tamże, nr 752, 24.10.1914.

²¹ „Riecz” (Piotrogród), 5.11. (s.s.) 1914, wyciąg w przekładzie na angielski pt. *New proposals concerning Finland*, PRO FO 371 2094/78781, pp. 280–283.

finlandzkim; otwarcie państwowych kas oszczędnościowych i udzielenie rosyjskim bankom prywatnym i instytucjom kredytowym prawa otwierania oddziałów w Finlandii i prowadzenia tam działalności; zapewnienie spółkom i towarzystwom handlowym i przemysłowym, transportowym i innym z Cesarstwa prawa do dokonywania operacji w Finlandii; reforma taryf kolejowych; regulacja systemu monetarnego w celu ujednoczenia z Cesarstwem; nadzielenie działkami ziemi bezrolnych w trybie uprzywilejowania; rozciągnięcie na Finlandię działalności Banku Włociańskiego; udział skarbu Wielkiego Księstwa w wydatkach Cesarstwa również poza obroną, zwłaszcza na ministerstwo spraw zagranicznych; wydanie wspólnej ustawy o nabywaniu i utracie rosyjskiego poddaństwa; uregulowanie kwestii nabywania poddaństwa Finlandii przez Rosjan; zrewidowanie prawa morskiego Wielkiego Księstwa, a także innych regulacji dotyczących zwłaszcza nawigacji; rozciągnięcie na Finlandię obowiązującego w Rosji prawa autorskiego.

Ukaz sprawia wrażenie powtórzenia manifestu Mikołaja II z 15 lutego 1899 roku, który także zapowiadał unifikację praw Finlandii i Rosji i stał się naczelną wytyczną dla Bobrikowa. Zamierzenia tym razem szły dalej. „Rada ministrów – informował z okazji opublikowania ukazu w fińskich gazetach sztokholmskich „Dagens Nyheter” z 19 listopada – poleciła szefom urzędów centralnych, żeby opracowując projekty zarządzeń dla całego Cesarstwa uwzględniali ten ukaz i rozważyli problem, czy dana ustawa powinna rozciągnąć się także na Finlandię”²².

Reperkusje międzynarodowe ukazu były dla Rosji niekorzystne.

Posel do Izby Gmin, F. Standel Booth, który 2 grudnia przesłał Grey’owi wyciąg z ukazu carskiego („Nie mogę brać na siebie odpowiedzialności za omawianie takiej sprawy publicznie” – wyjaśniał, dlaczego nie wystąpił w tej sprawie w parlamencie), pisał: załamanie się nadziei Finów na pomyślne rozwiązanie kwestii ich związku z Rosją doprowadza tych ludzi do czarnej rozpacz: „rozsądniejsi z Finów usiłują zapobiec jakiemuś wyskokowi młodych patriotów (czyżby aluzja do projektu zamachu?) przeciw rosyjskiemu gubernatorowi”²³.

Arthur Reade stwierdzał: „Program jest ukoronowaniem całej antyfińskiej polityki i w razie realizacji położy definitywnie kres fińskiej konstytucji, którą zaprzysiągł car... Nota bene: 1) program ten został już w zasadzie zaaprobowany przez cesarza, 2) nawet gdyby był zaaprobowany przez Dumę, i tak konstytucja fińska zostałaby pogwałcona, ponieważ zgodnie z nią Duma nie ma prawa do wydawania ustaw dotyczących Finlandii”²⁴. Również program całkowitej integracji Finlandii z Rosją został przez opinię światową uznany za program jej rusyfikacji; oceniano, że jest on dalszym ciągiem zaczętej u schyłku XIX wieku polityki. „Można uznać, że zasady te tworzą w sumie naturalny sekwens polityki rosyjskiej w kwestii Finlandii w ciągu kilku ostatnich lat” – konkludował cytowany „Dagens Nyheter”²⁵.

Takim rozwojem sytuacji bardzo byli zaniepokojeni Szwedzi; nie chodziło im o zagrożenie szwedzkiej kultury w Finlandii, nad czym od dawna biadali; najbardziej obawiali się tego, iż na skutek likwidacji autonomii Finlandii ich granica z

²² *Finnland sammansmaltes med Ryssland*, „Dagens Nyheter” 19.11.1914, w przekładzie angielskim: *Finland's Amalgamation with Russia*, PRO FO 371 2094/78917, pp. 285–291.

²³ Tamże, p. 279.

²⁴ *Statement by Arthur Reade...*, pp. 321.

²⁵ *Finnland sammansmaltes...*, l.c.

Wielkim Księstwem automatycznie stanie się granicą z Rosją²⁶. Wyrażali głośno rozczarowanie z racji postawy mocarstw zachodnich, które sprzymierzone z Rosją przeciw Niemcom wykazują absolutną obojętność na proklamowane przez siebie (Anglia) cele wojny: obronę cywilizacji zachodniej, małych narodów i wolności. Anglicy, prasa i rząd, oczekują od Rosji tylko jednego: zwycięstwa – pisał „Svenska Dagbladet”. W zasadzie gazety uspokajały czytelników zapewniając ich, że rosyjski program to tylko plan wymagający urzeczywistnienia w nieokreślonym czasie; jednak „Socjal-Demokraten” dodał od siebie, iż „Program jasno pokazuje cel, do jakiego zmierza polityka Rosji”. Porównując sytuację Finlandii i Polski „Göteborgs Handels Tidning”, przypomniawszy obietnice odezwo wydanych przez Mikołaja Mikołajowicza, stwierdził: „opublikowany obecnie ukaz dowodzi, jak małą wagę należy przywiązywać do takich obietnic”. Rozżaleni i zaniepokojeni szwedzcy publicyści i komentatorzy nie uwzględniali jednej okoliczności, że w programie wojny Sazonow nie przewidywał żadnych postulatów, które by dotyczyły Finlandii, toteż mówienie o rosyjskim wiarołomstwie w tym wypadku było bezprzedmiotowe²⁷.

W oskarżaniu Anglików o pobłażanie Rosji Szwedzi szli zbyt daleko. Dyplomacja brytyjska sama dostrzegła zagrożenie dla interesów Ententy: rosyjskie posunięcia w Wielkim Księstwie Finlandzkim przekreślały solenne obietnice dane innym w odezwach Mikołaja Mikołajowicza, zwłaszcza tej „do Polaków”, odpychały od sojuszników całe narody i wzmacniały proniemieckie tendencje i nastroje w Szwecji²⁸; stwarzały groźbę zmiany układu sił na niekorzyść Wielkiej Brytanii i jej sojuszników.

Brytyjczyków niepokoiła zwłaszcza chwiejna postawa Szwedów. Londyn także obawiał się powstania bezpośredniego sąsiedztwa szwedzko-rosyjskiego w wypadku zlikwidowania odrębności państwowej Finlandii. Z drugiej strony Szwecja miała dogodnie komunikacje morskie na Bałtyku z Niemcami, nieomal centralny punkt zaś w stosunkach rosyjsko-szwedzkich – kwestia Wysp Alandzkich, żywotnie interesował Brytyjczyków; należeli przecież do zwycięzców w wojnie krymskiej i to oni narzucili Rosji w paryskim traktacie pokojowym 1856 roku demilitaryzację tego archipelagu.

Już w końcu listopada ambasador brytyjski w Sztokholmie Esme Howard przekonywał kolegę w Piotrogradzie, Sir George'a W. Buchanana, o konieczności ułagodzenia (*on importance of conciliating*) szwedzkiej opinii publicznej²⁹. Nie da się na razie dociec, czy była to jego własna inicjatywa.

Grey zdecydował się sam na przedsięwzięcie bardzo oględnej i czysto perswazyjnej interwencji w Piotrogradzie na rzecz Finlandii, gdyż leżało to w interesie Ententy. W dniu 4 grudnia wystosował poufną depezę do Buchanana (wg projektu stałego podsekretarza stanu Arthura Nicolsona, najbardziej prorosyjskiego dyplomaty brytyjskiego w tym czasie), w której powołując się na najnowsze

²⁶ „Manchester Guardian”, 11.12.1914, wycinek, PRO FO 371 2094/82565, p. 308, przegląd prasy szwedzkiej z 19 i 20.11, p. 306.

²⁷ Ambasador w Sztokholmie E. Howard do sekretarza stanu FO, 28.11.1914, PRO FO 371 2094/80784, pp. 297–303; oskarżenia Szwedów pod adresem Brytyjczyków powtórzył w swym memorandum A. Reade (zob. przyp. 17: *Statement*..., pp. 322–323).

²⁸ Tamże, s. 322.

²⁹ Ambasador w Piotrogradzie George Buchanan do sekretarza stanu FO, depeza poufna 751 z 5.12.1914, drukowana na użytek rządu, PRO FO 371 2096/79371, p. 387.

informacje o przejawach proniemieckich nastrojów w Szwecji, zwłaszcza wśród korpusu oficerskiego, i supponując, że kraj ten może już w tym roku przyłączyć się do sojuszu z Niemcami³⁰, wyrażał przekonanie, że „aby nie zrazić Szwedów byłoby z korzyścią, gdyby rosyjski rząd wykorzystał jakąś nadarzającą się okazję do uspokojenia szwedzkich obaw i do wyjaśnienia im, że Rosja pragnie sąsiadować ze Szwecją na dobrosąsiedzkich zasadach i że nie nosi się z żadnymi projektami co do jej terytorium”. Grey zalecał więc ambasadorowi: „Ośmielam się prosić pana o wykorzystanie okazji do przyjaznej i nieoficjalnej rozmowy z ministrem spraw zagranicznych w powyższym sensie”; następnie dodał: „Inna kwestia, której poruszenie w sposób możliwie najbardziej dyskretny muszę poddać pod pańską rozagę: dalsze restrykcje wobec Finlandii w tym momencie oburzyłyby, rzecz jasna, jak najdogłębniej Szwedów i pomogłyby bardzo mocno Niemcom w osiągnięciu ich celów; byłoby więc wysoce pożądane, by obecny status Finlandii Rosja zmodyfikowała możliwie w jak najmniejszym stopniu”; polecał ambasadorowi, ażeby w tej materii porozmawiał z Sazonowem tak, jak gdyby chodziło o jego własne najbardziej osobiste poglądy, ponieważ dotyczy ona ściśle rosyjskich spraw wewnętrznych³¹.

Ambasador Buchanan nie mógł odbyć tej rozmowy przy pierwszej okazji (5 grudnia) ze względu na obecność ambasadora Francji Maurice'a Paléologue'a³², toteż na posłuchaniu u Sazonowa bardzo uważał na słowa. Grey'a uspokajał zapewnieniem, iż nic mu nie wiadomo, żeby rząd rosyjski nosił się z zamiarem dokonania już teraz zmiany statusu państwowego Finlandii. Informował, że w poprzednich rozmowach z Sazonowem wyrażał pogląd, iż „przychylność Finów w następstwie zastosowania bardziej pojednawczej polityki leży w interesie Rosji”. Sazonow zapewnił Buchanana, że czyni wszystko, co można, żeby rozproszyć obawy Szwedów. „Rząd rosyjski przywiązuje jak największą wagę do zbudowania połączenia w Torneo linii kolejowej z kolejami szwedzkimi w celu ułatwienia przewozu ładunków między Anglią i Rosją. Ponieważ Szwedzi odnoszą się do tej idei podejrzliwie, więc rząd rosyjski poinformował ostatnio rząd szwedzki, że nie będzie obstawał przy niej; ponadto obiecał udzielić Szwedom zgody na import żywności z Rosji, której Szwecja bardzo potrzebuje, chociaż on sam jest osobiście przekonany, że większa część dostaw zostanie reeksportowana do Niemiec.”

Po tej depeszy w Foreign Office zdecydowano się nalegać na Buchanana, by nie zadowalał się dotychczasowymi wyjaśnieniami Sazonowa i, aby lepiej mógł wczuć się w problem, posłano mu wyciągi z prasy szwedzkiej na temat zamierzeń Rosji co do Finlandii („mamy na myśli intencje przypisywane tam Rosji”)³³.

Dosyć nieoczekiwanie w Foreign Office otrzymano 7 grudnia depeszę od am-

³⁰ *Statement by A. Reade* pp. 321–322.

³¹ Sekretarz Stanu w FO Edward Grey do ambasadora w Piotrogradzie, depesza poufna 1153, 4.12.1914, PRO FO 371 2096/78929, p. 386.

³² Wstrzemięźliwość Buchanana w obecności francuskiego kolegi daje się wyjaśnić poprzednimi doświadczeniami, np. z *Odezwą do Polaków* z 14.08.1914; w kwestii Finlandii, jak się zdaje, Maurice Paléologue nie miał instrukcji z Quasi d'Orsay, ponieważ ten region nie był obiektem zainteresowań Francji. Poglądy Paléologue'a przekazywane w pismach do FO przez Buchanana odzwierciedlają więc jego prywatny punkt widzenia; podejrzewał on Finów o proniemieckie sympatie. W rozmowach z Sazonowem Buchanan usiłował łagodzić te opinie, PRO FO 371 2094/83101, pp. 311, 312, 313.

³³ Ambasador w Piotrogradzie G. Buchanan do sekretarza stanu w FO, depesza 751, PRO FO 371 2096/79371, p. 386.

basadora Howarda, iż jego rosyjski kolega Niekludow zwrócił się doń z sugestią, żeby ambasadorowi Rosji w Londynie Benckendorffowi Grey „powiedział słówko” o niefortunnym efekcie, jaki w Szwecji wywołało opublikowanie programu w sprawie Finlandii, i wyraził nadzieję, że Finowie otrzymają gwarancję co do swej przyszłości³⁴. Wcale nie jest wykluczone, że Niekludow działał zgodnie z życzeniami Sazonowa, natomiast trudno uwierzyć w to, że zdołał się on na taki krok z własnej inicjatywy i całą odpowiedzialność za to wziął na siebie.

W Foreign Office zdania były podzielone. „Nie ma dymu bez ognia” – stwierdził à propos słów Niekludowa Lucien Oliphant, przez którego ręce jako pierwszego przechodziła codziennie bieżąca korespondencja dyplomatyczna (wydawał dyspozycje co do dalszego obiegu każdego pisma). Prorosyjsko usposobiony Nicolson powoływał się na sformułowanie urzędowego komunikatu w publikacjach prasowych, że ukaz cara nie wymaga natychmiastowego urzeczywistnienia, tym bardziej że program nie był jeszcze przedyskutowany przez rosyjską radę ministrów; zalecał więc wstrzymanie się z wszelkimi krokami w imieniu Foreign Office przez dzień–dwa. Grey przychylił się do tego stanowiska. W rozmowie z Benckendorffem poruszył temat, ale nawet nie zażądał, aby rząd rosyjski wydał oficjalny komunikat w celu uspokojenia Szwedów i pozyskania Finów, prosił tylko ambasadora Rosji o podanie sobie do wiadomości stanu sprawy³⁵.

Dopiero 9 grudnia Buchanan poruszył na posłuchaniu u Sazonowa kwestię Finlandii w duchu postulatów Grey'a. Rosyjski minister powiedział mu, że w tym momencie rząd nie zamierza realizować opublikowanego programu ustawodawczego. Buchanan poprosił więc ministra o wykorzystanie okazji w rozmowie z ambasadorem Szwecji do udzielenia mu zapewnień – Sazonow obiecał to Buchananowi³⁶.

Szwedzi usiłowali wywrzeć w tej sprawie wpływ na opinię brytyjską. W dniu 11 grudnia „Manchester Guardian” opublikował list londyńskiego korespondenta szwedzkiej gazety „Afton-Tidningen”, K.E. Prismusa Nymana, w sprawie rosyjskiej polityki w Finlandii. „Rosja nie tylko pogłębiła rozgoryczenie Finów, wzmacnia także aktywność tych spośród Skandynawów, którzy opowiadają się za tym, aby w tej wojnie Szwecja i Norwegia dzieliły los z Niemcami i zaatakowały Rosję od północy poprzez Finlandię”. Polityka rusyfikacji Finlandii od samego początku (Bobrikow) miała na celu przybliżenie granic Rosji do państw skandynawskich. Prismus Nyman pisał, że w czasie swej podróży po Szwecji i Norwegii, jaką odbył przed paroma tygodniami, przekonał się, iż przygnębiające nowiny z Finlandii są pożywką dla propagandy agentów niemieckich, chcących popchnąć armię szwedzką i norweską do jawnego konfliktu zbrojnego. Szwedzi, Norwegowie i Duńczycy sympatyzują z Anglikami, ale jeżeli Rosja zaatakuje Szwecję, pozostali Skandynawowie staną z bronią w ręku w jej obronie. Publicysta szwedzki odwoływał

³⁴ Ambasador w Sztokholmie E. Howard do sekretarza stanu w FO, ściśle tajna depesza z 7.12.1914, PRO FO 371 2094/79954, p. 293.

³⁵ Sekretarz stanu w FO Edward Grey do ambasadora w Piotrogradzie, depesza 1169 z 8.12.1914 i jego adnotacja na koszulce akt PRO FO 371 2094/79954, p. 294, adnotacja, p. 292; por. też adnotacja A. Nicolsona datowana 10.12.1914 na koszulce akt 2094/80784, p. 296.

³⁶ Ambasador w Piotrogradzie G. Buchanan do sekretarza stanu w FO, depesza 774 z 9.12.1914, drukowana na użytek rządu, PRP FO 371 2096/80823, p. 389; depeszę przetelegrafowano do wiadomości ambasadorów w Paryżu i Sztokholmie. Urzędnicy FO byli zdania, jakie wyraził w adnotacji na koszulce akt L. Oliphant: „Any statement here would be premature pending further developments at Petrograd”, p. 388.

się do Wielkiej Brytanii, aby doradziła swemu sojusznikowi sprawiedliwość w postępowaniu z małymi narodami, „zwłaszcza że zarówno Wielka Brytania jak i jej rosyjski sojusznik oficjalnie toczą wojnę w obronie mniejszych narodów”; wyrażał przekonanie, że ani w brytyjskim, ani w rosyjskim interesie nie leży, żeby Skandynawowie wzięli udział w wojnie, tym bardziej żeby milionem wyszkolonych żołnierzy zasilili wspólnego wroga państw Ententy. Ogólny ton prasie krajów skandynawskich nadaje hasło: „Bądź gotów!”, ale – jak wynika z doświadczeń wojny – nie musi to być od razu synonim obrony pokoju. „Najmniejszy incydent na granicy rosyjsko-skandynawskiej już obecnie może popchnąć wzburzonych Skandynawów do zbrojnego konfliktu z Rosją”, a zważywszy jak traktowała ona i jak zamierza traktować Finów, nie powinni oni natknąć się w Finlandii na wrogi obóz. „Przyjacielska rada w kwestii fińskiej udzielona Rosji byłaby zgodna z tradycjami Wielkiej Brytanii” – kończył swój list Prismus Nyman. „Leżałoby to w interesie Finlandii i krajów skandynawskich w nie mniejszym stopniu niż Wielkiej Brytanii, Rosji i całej Europy. Wielka Brytania, gdyby chciała, mogłaby w tej wojnie pozostać na uboczu. Ponieważ jednak przyłączyła się do sojuszników, gdy tylko zagrożone zostały prawa i wolność małych narodów europejskich, więc jej moralnym prawem i obowiązkiem pozostaje być obrońcą wszystkich członków rodziny europejskiej”³⁷.

W komentarzu redakcji do tego listu pisano: „jak się okazuje przewidywanie skutków oficjalnego dokumentu zapowiadającego całą serię szeroko zakrojonych zmian wywołało ogólny alarm. Generalnie rzecz biorąc chodzi o ukaz, ale co się tyczy jego formy, to wygląda on zaledwie na raport komisji powołanej przed kilku laty w celu rozpatrzenia kwestii zarządu Finlandią jako częścią Rosji. Ukaz będzie zatwierdzony przez Dumę i musi uzyskać sankcję cara. Faktem wszakże jest, że car zaaprobował go zanim jeszcze został przedłożony Dumie i nie tylko – już w chwili obecnej wdraża się go energicznie w Finlandii”. „Program” – pisano w „Manchester Guardian” – nie dotyczy samej Finlandii, „wobec której ten kraj [Anglia] zawsze dawał wyraz swej sympatii”, ale w poszczególnych aspektach – całości polityki Rosji wobec lokalnej autonomii (the local liberties), w skutkach zaś – odczuć i postaw wszystkich państw skandynawskich”. W tym miejscu komentator angielski zadawał pytanie o Polskę: „Jakie mogą być perspektywy autonomii lokalnej w przyszłej Polsce, jeżeli do tego czasu zaniknie stara autonomia Finlandii? W takich czasach, jak obecne, gdy wszystkie nasze sympatie i interesy związane są z Rosją, rozpatrywanie takich kwestii, jak ta, jest rzeczą bolesną, wszakże ignorując ją niczego byśmy nie osiągnęli”. Na zakończenie konstatowano słuszność wspólnej sprawy i wyrażano przekonanie, że nic nie zakłóci wzajemnego zaufania aliantów, źródła ich siły³⁸. Artykuł nie wzbudził entuzjazmu w Foreign Office³⁹.

Swoją interwencję na rzecz Finlandii Grey mógł zapisać na konto sukcesów.

³⁷ „Russia's policy in Finland. Views of Scandinavian countries”, „Manchester Guardian” 11.12.1914, wycinek, PRO FO 371 2094/82565, p. 306; K. E. Prismus Nyman cytuje kilka wypowiedzi gazet skandynawskich na ten temat („Svenska Morgenbladet”, norweska „Dagbladet”, „Norrkopings Tidningar”).

³⁸ *The Fate of Finland*, „Manchester Guardian” 11.12.1914, wycinek, PRO FO 371 2094/82645, p. 308.

³⁹ „A somewhat unfortunate article”, L. Oliphant; „I liked this point cleared up”, A. Nicolson; Grey polecił wystosować depeszę do G. Buchanana z poleceniem wyjaśnienia stanu sprawy na miejscu w Finlandii, jw., adnotacje na koszulce akt FO do ambasadora w Piotrogradzie, depesza 1196 z 14.12.1914 (samej depeszy w aktach brak), PRO FO 371 2094/82645, p. 308.

Oto 15 grudnia Sazonow, przez nikogo nie indagowany w tej materii, oświadczył Buchananowi, że „żadne nowe prawo dotyczące Finlandii nie jest rozpatrywane”. Wyjaśnił, że „Program” (*report in question*) mógł zaistnieć w związku z wdrażaniem ustawy uchwalonej przez Dumę w 1910 roku, określającej jej kompetencje w materiałach finlandzkich dotyczących zarazem interesów Cesarstwa; zawiadomił ambasadora, że przedstawił już jego *aide mémoire* właściwemu resortowi rządowemu i po otrzymaniu informacji udzieli mu ostatecznej (*a definitive*) odpowiedzi⁴⁰.

W parę dni potem Buchanan otrzymał krótkie rosyjskie *aide mémoire* w sprawie „Programu”, stwierdzające autorytatywnie, że jest ono dziełem komisji utworzonej przez Radę Specjalną do spraw Finlandii, której car zlecił jego opracowanie jeszcze 20 stycznia (zapewne starego stylu) 1912 roku; 16 września 1914 roku, po przeglądzie dokonany przez Komitet wespół z Radą Ministrów, car zgodnie z jej stanowiskiem zatwierdził „Program”; został on zakomunikowany szefom resortów, których poproszono o wypowiedzanie się w tej kwestii. Dodawano uspokajająco, że cały „Program” to tylko zestawienie problemów rozważanych od dłuższego czasu, z konieczności rozwiązywanych po części przez lokalne urzędy w Finlandii, po części zaś przez Dumę i Radę Państwa zgodnie z ustawą z 17 czerwca (s.s.) 1910, regulującą ustawodawstwo w materiałach finlandzkich o znaczeniu ogólnym. Chciano przekonać angielski rząd, że „Program” nie zawiera nic nowego: jest on tylko podsumowaniem różnych projektów ustaw, które w przyszłości powinny być przedmiotem obrad organów ustawodawczych, „co wyklucza wszelką myśl o środkach nadzwyczajnych”. Rząd całkowicie zaabsorbowany problemami wojskowymi i finansowymi nie nosi się z zamiarem urzeczywistnienia programu już w tym czasie, wdraża natomiast te projekty, które są konieczne w warunkach wojny, jak również prawa ustanowione ostatnimi czasami w Cesarstwie i już rozciągnięte na Finlandię; są to zarządzenia tymczasowe i nie mają nic wspólnego z „Programem”⁴¹.

Sazonow zadbał o jak najdalej idące ograniczenie skutków interwencji brytyjskiej. Na jego zapewne polecenie Benckendorff przedłożył w Foreign Office miarodajną wersję rosyjskiej odpowiedzi (w języku francuskim) datowaną w Londynie 28 grudnia⁴². Foreign Office zadowolilo się tym⁴³.

Interwencja Grey'a w Piotrogradzie z 4 grudnia 1914 roku sprawiła, że rząd rosyjski poczuł się zmuszony do udzielenia w przyśpieszonym trybie wyjaśnień w sprawie „Programu”, w dalszych zaś skutkach do zmiany kursu wobec Finlandii i zawieszenia kursu rusyfikacyjnego w Wielkim Księstwie; poniechano myśli o wciągnięciu tego kraju w wir wojny europejskiej i zaprzestano represji wobec Finów. A przecież jeszcze w końcu listopada Rosjanie dokonywali aresztowań krąbnych urzędników w Finlandii: 25 XI został aresztowany sędzia z Luumaki

⁴⁰ Ambasador w Piotrogradzie G. Buchanan do sekretarza stanu w FO, depesza nr 802 z 15.12.1914, PRO FO 371 2094/83102, p. 313.

⁴¹ Ambasador w Piotrogradzie G. Buchanan do sekretarza stanu w FO, depesza nr 814, PRO FO 2094/83967, pp. 316–316.

⁴² Tamże, PRO FO 371 2444/1109, pp. 6–7.

⁴³ Zob. adnotacje na koszulce akt depeszy G. Buchanana nr 814, jw., p. 314, L. Oliphant: „The whole wording of this memo is unpleasant reading at this juncture”; G. R. Clerk: „This is all the answer we shall get out of the Russians and we must make the best of it. Russia has a much better case than she is generally credited with, but works it so as to alienate sympathy”. Po otrzymaniu tekstu rosyjskiego *aide mémoire* w pełnej wersji zaniechano dalszej korespondencji; Nicolson orzekł, że Buchanan więcej informacji już nie uzyska.

(powiat Lapvesi w guberni wyborskiej) Svinhufvud, zesłany w parę dni potem do guberni tomskiej; 27 XI otrzymali dymisje wiceprokuratorzy. O. Th. Nordrom (również z Luumaki) i A. Hagman (powiat Säkkijärvi)⁴⁴.

Poniechanie kursu represyjnego wobec Finów w warunkach wojny przyszło Rosjanom bez poważniejszego trudu. Najbardziej zawzięci wśród rusyfikatorów musieli zdawać sobie sprawę z tego, że bez związku z polityką unifikacyjną nie ma on sensu. A właśnie interwencja brytyjskiego sekretarza stanu do spraw zagranicznych, Edwarda Grey'a, z 4 grudnia 1914 roku zmuszała rząd w Piotrogradzie do odłożenia unifikacji Wielkiego Księstwa z Cesarstwem *ad calendas Graecas*.

Александр Ахматович

ДИПЛОМАТИЧЕСКАЯ ИНТЕРВЕНЦИЯ ЭДВАРДА ГРЕЯ В ИНТЕРЕСАХ ФИНЛЯНДИИ В ПЕТРОГРАДЕ 14 ДЕКАБРЯ 1914 ГОДА

Резюме

Обострение Петроградом репрессивного курса по отношению к финнам в последние месяцы перед началом первой мировой войны было результатом продолжения после смерти Петра Столяпина его политики унификации Великого Княжества с Империей. На этот раз импульсом для такого курса был устав 1912 года о равноправии, который имел своей целью облегчить назначение русских на должностные посты в Финляндии. Ответом со стороны Финнов были многочисленные случаи неподчинения и пассивного сопротивления служащих в защиту прав своей страны нарушаемых Россией. Они носили характер индивидуальных выступлений, так как не возродилась организация боровшегося финского общества со времен борьбы с режимом Бобрикова (1899-1904). В своей агрессивной политике по отношению к Финляндии русское правительство пошло теперь ещё дальше, чем во времена Бобрикова и Столяпина: планировалось уменьшить территорию страны, забирая Финляндии Выборгскую губернию в границах 1811 года, а также навязывались ей собственные стратегические интересы России в районе Финского залива.

После начала войны с Германией 1 августа 1914 года финны, руководствуясь симпатией для стран Антанты, проявили готовность забыть обиды и хотели поддержать сражающегося их союзника – Россию. Однако ответом русского правительства на это было обострение репрессивного курса, игнорируя жесты доброй воли со стороны Финнов. Увенчанием этого политического курса было опубликование 17 ноября „Программы законодательных мероприятий по отношению к Финляндии“, в которой говорилось о всесторонней унификации Великого Княжества с Империей и о связанной с этим руссификацией.

За границами России „Программу“ восприняли как сигнал к инкорпорации Финляндии и к расширению границ России в Скандинавии. Этот шаг Петрограда вызвал огромное беспокойство, особенно в Швеции. В Стокгольме боялись, что страна будет втянута в европейский конфликт и что появится общая граница с Россией как таковой. В газетах скандинавских стран появились декларации, что защищая свою независимость, им придётся взяться за оружие. Финны, со своей стороны, удвоили пропагандистские усилия в Западной Европе, чтобы центры, в которых формируется общественное мнение, осознали угрозу для государственного статуса Великого Княжества.

Эдвард Грей, глава британской дипломатии, обратил внимание прежде всего на опасность полной переориентации скандинавских государств, особенно Швеции, на союз с Германией. Он ссылался на возможность усиления врага миллионом обученных солдат – так оценивались общие возможности Швеции, Норвегии и Дании. 4 декабря Грей поручил

⁴⁴ „Precis of reports in the „Hufvudstadsbladet“ of events leading up to banishment of Assessor Svinhufvud, recent President of the Diet“, konsul generalny w Helsingforsie V. Kestell-Cornish do ambasadora w Piotrogradzie, PRO FO 371 2444/3765, pp. 24–27.

послу в Петрограде, Д. Бьюкенену, чтобы он в конфиденциальной форме внушил русскому министру Сазонову необходимость успокоить шведов, заверив их правительство однозначно, что „Россия хочет сохранить добрососедские отношения со Швецией и не имеет никаких проектов относительно её территории”. В тогдашних условиях это означало необходимость отказа от намерений русского правительства унифицировать Великое Княжество с Империей и от связанного с этим курсом руссификации Финляндии. Ответ Сазонова от 15 декабря свидетельствует о том, что в Петрограде хорошо поняли и выполнили пожелания Лондона: русский министр заявил, что „никакого законодательства касающегося Финляндии не предвидится”.

А ведь ещё несколько недель раньше бывший председатель сейма Финляндии, П. Э. Свинхувуд был арестован (в качестве судьи в Люумаки) за отказ выполнить распоряжение прокурора, русского подданого, и через несколько дней административно сослан в Сибирь. После 15 декабря такие случаи уже не повторялись.

Статья основана на архивных материалах Foreign Office, хранящихся в Public Record Office в Лондоне.

Aleksander Achmatowicz

EDWARD GREY'S INTERVENTION IN PETROGRAD ON BEHALF OF FINLAND ON 4 DECEMBER 1914

S u m m a r y

Sharpening by Petrograd a repression course toward the Finns during the months preceding the outbreak of the First World War, was an effect of continuation – also after Peter Stolypin's death – his policy of the unification of the Grand Duchy with the Empire; this time an impulse for it was the Equality Act of 1912 which was to facilitate in appointing the Russians to the Finnish offices. The Finns answered with many cases of disobedience and passive resistance of the officials defending their country rights which had been transgressed by Russia; these had a character of individual pronouncements, because the organisation of the fighting Finnish society of the time of fight with Bobrikov's regime (1899–1904), had not been reborn. The Russian Government in its aggressive policy towards Finland went further than in Bobrikov and Stolypin era; it intended to cut the Grand Duchy off the province of Vyborg in borders of 1811 and to impose the Duchy strategic affairs of Russia in the region of the Gulf on Finland.

After the outbreak of the war with Germany on 1 August the Finns, following their sympathy towards the states of the Entente, showed their readiness to commit the suffered injuries to oblivion and wanted to support Russia as its actively struggling ally. The Russian Government answered to it with tightening the restrictive course and ignored the Finns' gestures of good will; that political course was coronated by publishing on 17 November „The Program of Legislation Relative to Finland”, which provided a comprehensive unification of the Grand Duchy with the Empire and what was bound with it – russification.

Out of the Russian borders „The Program” was understood as a signal for an incorporation of Finland and an extension of the Russia's frontier in Scandinavia. That move of the Petrograd's government caused an extreme fear – mostly in Sweden. In Stockholm they were afraid of involving the country in the European conflict and of sharing common frontier with Russia. The enunciations which appeared in the newspapers of the Scandinavian countries said that in defence of their sovereignty the countries of the region would be forced to rise up in arms. The Finns on their side heightened their propaganda efforts in Western Europe to make the opinion-making centres aware of a threat for separateness of the Grand Duchy.

Eduard Grey as a chief of the British diplomacy noticed, first of all, a danger of directing completely by the Scandinavian states, in particular Sweden, towards alliance with the German camp; one said about likely reinforcement of the enemy with one million of the trained soldiers – as was estimated the total power of Sweden, Norwegen and Danmark. That is why Grey begged the ambassador in Petrograd, G. Buchanan on 4 December to suggest in a confidential form the Russian minister Sazonov need of removing the Swedes unrest by means of assuring them clearly that

Russia wants to border on Sweden in friendly fashion and does not intend any projects concerning its territory. In the contemporary situation it meant the necessity of giving up by the Russian government its plan of unification of the Grand Duchy with the Empire and what was connected with it – the course of the russification. The Sazonov's answer of 15 December testifies that in Petrograd it was fully understood and they complied to London's wish; the Russian minister stated that: „no fresh legislation was in contemplation with regard to Finland”.

Only some weeks before, an ex-president of the Finnish Diet, P. E. Svinhufvud was arrested as a judge of Luumaki for refusal to receive instructions of the Russian public prosecutor and within few days he was deported administratively to Siberia. After 15 December such events were not just about to repeat.

The article is based on the archival material of the Foreign Office kept in the Public Record Office in London.

Translated by Stefan Kaczmarek